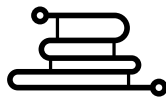

Biblioteka
INCUS

TIM press

Biblioteka
INCUS

Mirko Galić
Ličnost u masi
Politička razmatranja

Nakladnik
TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Za nakladnika
Dijana Bahtijari

Urednik
Hašim Bahtijari

Recenzenti
prof. dr. sc. Dražen Lalić
prof. dr. sc. Stjepan Malović

Lektura
Zdenka Krilčić

Grafičko oblikovanje
TIM press

Tisak
Kika-graf d.o.o.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001284213

ISBN 978-953-369-066-7

© TIM press
Sva prava pridržana.

Mirko Galić

LIČNOST U MASI

Politička razmatranja

Zagreb, 2025.

Sadržaj

Uvod	7
------	---

PRVI DIO: POLITIKA I MORAL

Gdje je nestao čovjek?	13
Afere	21
Stoljeće Franje Tuđmana	31
Mesićeva era	41
Doba Ivice Račana	55
Doba Ive Sanadera – iskušenje „lakog novca“	65
Zoran Milanović – buntovnik ili čovjek s karakterom?	77
Milorad Dodik – „mali šerif“ iz Banje Luke	87
Miroslav Čiro Blažević – humanizam nema rok trajanja	95
Predrag Fred Matić – uvjerenjima se ne trguje	105
Trg maršala Tita – pamćenje je nužno, zlopamćenje opasno	115
Bandić, Milan Bandić	125
Djevojčica s Trešnjevke	133

DRUGI DIO: ISTINA I SLOBODA

Tri udara	145
<i>Bila</i> boja	155
Noge imaju cijenu	165
Sedma sila ili zadnja rupa na svirali	175
Tenžera	183
Kultura sjećanja	191
Pjesme i snovi	201
Poglavar – Vučićev utjecaj ili Božja volja?	209
Pravoslavni papa	219
Je li svaka vlast od Boga?	229
Sjećanje i zaborav	241
Kriza je pelena za fašiste	251
Papa Franjo – dušom i tijelom sa siromasima	259

TREĆI DIO: NAROD I DRŽAVA

Naša država	271
Nepogrešivost politike i bezgrešnost političara	279
Naizmjenična struja i <i>kratki spojevi</i>	289
Problem jednog učenika ili problematično društvo	299
Hrvatska povijest ima dva lica	307
Dva brda na brvnu	315
Između čekića i nakovnja	325
Ličnost u masi	335
Patriotizam i domoljubna energija	345
Trg neslobode	355
Vuk i magare	365
Zagreb poslije Bandića	375
Što je ostalo od Franje Tuđmana?	385
Literatura	395
O autoru	397

Uvod

Od objavljenih novinskih članaka moguće je sastaviti cijelu knjigu, pod uvjetom da im nije istekao rok trajanja, da su i dalje aktualni, da zadovoljavaju barem osnovne elemente pismenosti i da se drže važnih tema i značajnih ličnosti. Tko se prihvati čitanja ove knjige moći će objektivnije suditi koliko je trud oko skupljanja rasutoga tereta bio opravdan i uspješan. Od brašna je lakše praviti kruh, nego od kruha brašno.

Put do knjige zanimljiviji je od knjige same. Na ulasku u posljednju životnu fazu, nije me veselila perspektiva da ne moram ništa raditi. Mirovina nije za ljude koji su naučili na posao. Pisanje kolumni novopečenog umirovljenika počelo je s nešto sretnih slučajnosti, kao mnogo važnih stvari koje u životu dugo traju. Zdravko Milinović je u to vrijeme uređivao „Obzor“, subotnji prilog u *Večernjem listu*. Poznavali smo se iz vremena kad sam ja vodio *Danas* a on, kao mladi novinar, pisao u *Poletu*. Njemu prvome dugujem što sam počeo pisati pod stare dane, u prvo vrijeme povremeno, a onda sve redovitije. Valjda to ni njemu ni meni nije bilo gubljenje vremena. Nismo se žalili. Kad je Milinović napustio uređivanje „Obzora“, a njegov posao preuzeo Goran Gerovac, kojeg dotad nisam poznavao, u deset godina samo dvije subote nije objavljen moj članak. Imao je i jedan vremešni novinar pravo biti nakratko pogođen koronavirusom. Pišući u „Obzoru“, sretno sam popunio kritično vrijeme između 70. i 80. godine života; redovno pisanje nije bilo najteže što mi se u to vrijeme događalo. Spašavalo me od gorega, koje nisam mogao izbjeći.

Pisao sam po svom izboru, o temama i ljudima koje sam smatrao važnim, i u punoj slobodi. Urednici mi nisu ni zareza mijenjali. Uživao sam autonomiju i neovisnost kakvu bih ja dao, ili sam davao, drugim novinarima. Dok sam bio aktivni novinar, osobito na dužnosti

dopisnika iz Pariza, dnevno sam znao napisati i nekoliko članaka za različite medije. U mirovini pišem jednu kolumnu tjedno, a radim na njoj svakog dana. Da bih mogao pisati, moram čitati. Držao sam se maksime Ive Andrića da pisac piše i kad čita. Za svaki sam se članak posebno pripremao, i po nekoliko dana. Hvala obitelji, supruzi i sinovima, a pogotovo unučadi, što su pristajali na žrtvu uz jednoga umirovljenika koji se teško rastaje od novinarstva. Uz novinara je uvijek teško živjeti, čak i kad je i mirovini.

Kad se skupi nekoliko stotina članaka, teže je napraviti izbor nego ih napisati. Pisanje je išlo samo od sebe, kad sam imao temu i dovoljno ideja da je opišem. Trebalo mi je dva, nekad i tri dana razmišljanja za kompjutorom. Plašio sam se površnosti u koju je novinarstvo zapalo, u žurbi da stigne prvo na cilj; nekad sam pretjerivao u učenosti. Iz novinarske škole Zlatka Munka zapamtio sam da se treba držati Sokrata i njegova poziva na skromnost: „Mudrije je znati što ne znaš nego se pretvarati da znaš nešto što će se poslije ispostaviti da ne znaš.“ Novinar ne može izbjeći pogreške; važno je da ih ne čini s namjerom, svjesno. Loše je kad novinar prihvati da je univerzalni neznanica; nije bolje kad pristane izigravati sveznalicu. Imati mjeru, to je bila antička vrlina.

Moglo se činiti da svaki tjedan radim Sizifov posao; uzmem svoju kuglu na dnu, doguram je do vrha, i onda se na početku sljedećeg tjedna opet nađem na dnu. Da sam pisanje doživljavao uzaludnim, na vrijeme bih ga prekinuo. Hrvatska je bila u previranjima, nakon prvih 25 godina države i državnosti izbijali su na vidjelo mnogi problemi koji se u velikoj ljubavi nisu vidjeli. Cilj mi nije bio kritizirati nego ukazivati, razotkrivati a ne denuncirati, otvarati oči a ne okretati glavu. Kako kaže jedna izreka, nisam tražio daleko ono što mi je bilo blizu.

Kroz pero su mi prošle najveće ličnosti iz hrvatske političke povijesti koje su djelovale za moga novinarskog života, poput Josipa Broza i Franje Tuđmana, Ive Sanadera i Andreja Plenkovića, Stipe Mesića i Ivice Račana, Milorada Pupovca i Zorana Milanovića. Oni spadaju u kategoriju političkih likova. Zanimala su me i naličja hrvatske politike, socijalno raslojavanje, političke podjele, nacionalni sukobi, ideološke nepodnošljivosti, ekonomsko siromašenje,

stranačko uhljebljivanje, neravnopravnost pred zakonima, deficiti pravne države, napetosti sa susjedima... Većina kolumni izlazi u autentičnom izdanju, kako su objavljene u „Obzoru“, neke su proširene za onaj dio koji se zbog preopširnosti morao kratiti, a u neke su ubačeni dijelovi, samo kratki, iz više kolumni koje sam pisao na istu temu. Za sve što izlazi u knjizi odgovornost je na autoru. Nitko mi ništa nije dopisao ili podmetnuo.

Kolumne spadaju u kategoriju novinarskog mišljenja. Kad sam nešto pisao, tako sam mislio. Tako mislim i sada. Sigurno će čitatelji, prihvate li se svoga posla, imati svoje mišljenje. To bi značilo da sam uspio u onome što mi je bilo najvažnije – da ih navedem na razmišljanje. Kad bi se dvojica slagala u svemu, jedan bi bio suvišan.

Zagreb, rujana 2025.

PRVI DIO
Politika i moral

terenu raste novi revizionizam i uvodi Hrvate među nacije koje ne mogu imati mira na trošnim temeljima vlastite povijesti. I Matić je žrtva, ne samo kolateralna, tektonskih poremećaja političkoga tla, u kojem ljevica sustavno propada u jame koje je i sama kopala. Protiv ljevice se pišu traktati, čak i cijele knjige, kao da lijeva politička opcija nije legitimna koliko i desna. Franji Tuđmanu trebala je ljevica da HDZ može pobjeđivati u demokratskoj borbi, kao što mu je trebao antifašizam, da državu oslobodi hipoteke ustaštva. Predraga Matića politički je aktivirala Tuđmanova učenica Jadranka Kosor; vjerojatno bi ga i Tuđman aktivirao da je čuo njegove priče s Trpinjske ceste i iz srpskih logora. Desnica se oslobodila hipoteke ustaštva, lakše nego što se ljevica oslobodila istočnoga grijeha komunizma. Matić je to skupo platio, vodeći Ministarstvo branitelja protivno interesima HDZ-ovih branjenika. Kad ga je Milanović išao spašavati, pali su obojica, i Milanović, i Josipović, što su „šatoraši“ od prvog dana postavili kao svoj glavni politički cilj. Javnost je bila dosta indiferentna hoće li spasiti Hrvatsku od Karamarkova radikalizma. Otvorila se šansa za mladog diplomata i manje poznatog političara Andreja Plenkovića da uzme vlast i da je ne ispušta iz ruku. Nitko od onih koji su se s ministrom obračunavali u šatoru, nisu došli na komemoraciju u Lisinski, ni na Mirogoj, ako nisu morali po službenoj dužnosti. Politika u zaostalim sredinama ni u smrti ne zaboravlja tko je bio na kojoj strani. Vani se po danu političari tuku po parlamentima, a uvečer piju za istim stolom. Hrvatska nije usvojila takvu republikansku kulturu.

Politički život Predraga Matića počeo je borbom za slobodu Vukovara a završio borbom za ljudska prava u Europskom parlamentu. Ni Hrvatska ni Europa nisu na kraju bile isto što su bile na početku njegove političke borbe. Hrvati su dobili novi format države, postali su, valjda prvi put u povijesti, svoji na svome. Ne guši ih više ni Austrija, ni Mađarska, ni Srbija, ni Jugoslavija; Hrvati guše sami sebe, jer su nove vlasti posvojile državu, uknjižile se na naciju, od vjere napravile ideologiju hrvatstva a od hrvatstva vjeru. Jedan od najvećih katoličkih intelektualaca Tomislav Šagi-Bunić ne bi danas podržao takvu vezu: „Nije isto biti katolik i biti Hrvat“, govorio je. Ni Europa nije više što je bila dok je Fred Matić branio Vukovar od

velikosrpske agresije: do pada komunizma, Europa se gradila na rezultatima pobjede nad fašizmom; Hrvatska je imala što reći svojim antifašizmom, koji ju je, istina, 1945. odveo pod okrilje Jugoslavije i u totalitarizam, ali s Istrom koju su zapadni saveznici Rapalskim mirom na kraju prethodnog rata dali Italiji, i sa Splitom i dalmatinskim otocima, koje je Pavelić darovao Mussoliniju, na početku drugoga rata. Nakon raspada Istočnoga bloka, Europa se gradi i razgrađuje na porazu komunizma, koji je donio slobodu potlačenim narodima, a sloboda, nakon diktature, izrodila neželjene političke blizance, populizam i nacionalizam. I to Hrvatska dramatično osjeća; i Matić je žrtva huškačke psihoze, ako ne i apodiktičke politike, samo zato što nije bio uz HDZ.

Hrvatska olako dijeli svoje ljude na dobre i loše Hrvate prema članskoj iskaznici. Podjele nad otvorenim grobom Predraga Freda Matića opominju da će država izgubiti vrijeme ako nastavi jedne nagrađivati a druge obezvređivati, samo zato što nisu u istom političkom bloku.

Trg maršala Tita – pamćenje je nužno, zlopamćenje opasno

Dvojbe oko Tita ostat će, s koje god se strane rješavao gordijski čvor u Zagrebu. Tito je postojao, sa svim dobrim što je za Hrvate i za Hrvatsku učinio u ratu, kad ih je oslobodio od domaćeg fašizma i nacizma, i sa svim lošim što je napravio poslije rata kad je zaveo jednopartijsku diktaturu. Bleiburg je nesporni Titov krimen; nije on doveo kolonu u Austriju, ustaške glavešine spašavali su svoju glavu, ne brinući što će biti s narodom. U Bleiburgu su bili krivci za Jasenovac; trebalo im je suditi a ne likvidirati ih bez suđenja. U Jasenovcu su stradavale žrtve njihove politike. Dva pola hrvatske tragedije ne mogu se politički izjednačavati: ustaške su vlasti u potpunosti odgovorne za Jasenovac, a djelomično i za Bleiburg; partizani su ostalo učinili ne samo u Bleiburgu, nego i u drugim dijelovima zemlje, svugdje gdje su se osvećivali i kažnjavali bez suda. Krivica je podijeljena; nije u istim omjerima da bi se moglo preciznije govoriti je li Hrvatska 1945. oslobođena ili okupirana. Oslobođena je od ustaške samovlasti, nije uvedena slobodna država.

Da je Miroslav Krleža doživio da njegova prijatelja miču s javnih površina u Zagrebu, čak i iz zatvorenih prostora u kojima je s njim igrao šah i vodio povjerljive razgovore, ponovio bi vjerojatno isto što je napisao uz njegovu prvu smrt: „Ode Tito preko Romanije!“ Ukidanje Titova trga i micanje njegove biste s Pantovčaka predstavlja drugu ili političku smrt nespornog vođe partizanskog antifašističkog pokreta, kontroverznog doživotnog predsjednika druge Jugoslavije koju puno Hrvata ne pamti po dobru, i maršala vojske koja je digla ruku na Hrvatsku. Josip Broz, poznatiji po ratnom imenu Tito, nije bio sastavljen od jednoga materijala: sve bi bio dao za vlast, a vlast ni za što. Ipak, najveći hrvatski pisac držao ga je za svoga prijatelja,

prema političkome satu, ili čak dvije, mjeri li se biološkim metrom, sazrela je poslije Tenžere, a da ne zna što je u njemu imala. I što je izgubila. Uz britko pero, on je nosio soli u glavi a ne kalkulator u džepu. Sam je najbolje napisao tko je bio u njegovu liku; ne treba „Vjesnikov šofer“ da mu falsificira biografiju.

U sistemu koji se oslanjao na partijce, Veselko Tenžera je bio nepartijac koji je uspio postati ime u listovima koje je kontrolirala Partija. Nije bio glavni urednik, s te je strane bio nepodoban, ali je bio glavni pisac u svakome listu u kojem je surađivao. U 15 godina dežuranja za pisačim strojem, pratio je i on kritične faze jugoslavenske države, i hrvatsko proljeće, kao slobodarski iskorak, i Karađorđevo, kao teški udarac slobodi. Doživio je Titovu smrt, ali nije sudjelovao u pisanju masovnoga nekrologa, ili u naricanju masa; nije dočekao formiranje hrvatske države: iz onoga što je pisao, teško je zamisliti da bi se politički odazvao i na jedan zov, ali bi sigurno izabrao braniti napadnutu domovinu. On je bježao od gomile, pa i od one koja bi mu klicala. Predstavljao je opozicijsku liniju, koliko je u jedno-partijskom sistemu ikakva opozicija bila moguća; temperamentom Dalmatinca, Mandić je koristio i provokacije, da napadne ili da se obrani; Tenžera je bio mirniji, ali je i on prolazio cenzorske kontrole, uglavnom tako što većina cenzora nije razumjela što piše, a oni koji su razumjeli nisu ga htjeli zaustavljati na rampi, da zabranama ne izazivaju i Zapad i Istok; prolazio je, ili zaobilazio, ideološke kontrole ipak najviše zato što ideološki kontrolori nisu znali otkriti što je sve u njegovu paketu. Nije koristio celofan da sakrije što misli; u njegovu novinarskom butiku bila je ekskluzivna roba: moglo se kupiti sve ili ništa. Profesionalni moral dopuštao mu je da piše na kredit tko je htio čitati, ali bez popusta „prekupcima“.

Listovi u kojima je Tenžera pisao umirali su jedan za drugim poslije njega; čudno, rađanjem demokracije u Hrvatskoj! Politički, *Vjesnik* jest bio režimski list, koji je striktno poštovao popise zabranjenih tema, a profesionalno nije bio najgori republički dnevnik u Jugoslaviji da jedino on ne preživi tranziciju; ne izlazi ni *Start*, koji nisu kupovali samo kamiondžije zbog duplerice, a na čijim je stranicama Veselko Tenžera – uz Veru Horvat-Pintarić i druge velike autore – širio zapadnu pismenost u ideološki saparloženoj sredini;

ni *Danasa* nema više, iako se taj tjednik u posljednjim godinama komunističke države demokratskim idejama opirao ideološkoj, potom i vojnoj agresiji iz Beograda i narušavao pogubnu „hrvatsku šutnju“. Trebat će netko analizirati što se to dogodilo, ne samo u hrvatskom novinarstvu: nešto je tržište presudilo, a nešto i nove vlasti, koje su htjele vladati medijima i u demokraciji. Tenžera u tome ne bi ni s kim „kolaborirao“; i za nj je „sloboda poglavito bila unutarinja i duhovna sloboda“, kako ju je živio Thomas Mann.

Kad je dolazio u redakciju, Tenžera nije bio tip za kojim bi se svi okretali, s ljubomorom ili sa zavišću, kao za Igorom Mandićem, koji je više isticao svoju nadmoć; oni su mogli napisati bolje i više ne samo zato što su više znali; oni su bili spremni više se izložiti. Njihovi su se tekstovi čitali pod ideološkim povećalom; ipak su u većini prolazili: ni vlasti nisu bile glupe da ne bi znale da više gube ako ih stave na indeks, nego ako ih dopuste. U komitetima je još jedino Kustićevo don Jure iz *Glasa koncila* imao takav tretman diverzantske robe koju, po mogućnosti, nije trebalo cariniti, nego kontrolirati. U to je vrijeme u Zagrebu tiskana *Biblija*, velikim zaslugama Jure Kaštelana, i uz prešutnu suglasnost Vladimira Bakarića, Muzički *biennale* pronosio je po svijetu glas da Jugoslavija nije najrigidnija komunistička zemlja, samoupravljanje je stvaralo krivu sliku da radnici vladaju zemljom, a nesvrstanost je davala optičku varku o važnosti države. Zato što je bio pismen i obrazovan, i što je bio inteligentan i mudar, Tenžera je mogao biti izvan sistema, a to je značilo iznad sistema, nekad i protiv njega, a da ga sistem ne proguta kao što bi krokodil progutao sitnu ribu u zatvorenom bazenu.

Za razliku od svoga kuma, koji može napisati još nekoliko knjiga o svome životu i umiranju, Tenžera je umro a da o tome nije ni pisao ni govorio. „Staro momče“ umrlo je na operacijskom stolu; jedan od članova Sokolićeve ekipe, kasnije istaknuti liječnik, tvrdi – ako je to više važno – da je imao srce stogodišnjaka. S njim je otišla savjest *Vjesnika*, ono najbolje što je olovo tada moglo ostaviti na papiru. Trebalo bi objasniti, ne zbog vremena koje je nepovratno prošlo, nego zbog novoga doba koje se nije stabiliziralo, kako je Veselko Tenžera bio moguć u starome sistemu za koji se, s dosta razloga, govori da je bio „mrak“, a nema tako dominantnog autora u novome sistemu

u kojem je granulo sunce slobode. Najviše svakako treba pripisati osobnome talentu; takvi se talenti ne rađaju svakog desetljeća. Nešto treba pripisati i okolnostima; Tenžera je uživao prednost – jednu od rijetkih, ali presudnih – da nije bio apologet sistema nego njegov kritičar, da je bio unutrašnji disident a ne izgubljeni emigrant, da je mislio kao protivnik kolektivismu a da se nije povodio za identitetima koji su virili sa svake političke reklame. Uza sve to, bio je alergičan na glupost i otporan na udvaranja.

Prije nego što će jedan sistem pasti, zahvalnije je bilo sudjelovati u njegovu rušenju nego ga učvršćivati na krivo postavljanim temeljima. I to je tajna pojedinačnog uspjeha. Tenžera nije imao mentalitet partijca, gajio je – i pokazivao – odbojnost prema svakoj partijnosti, počevši od one s kojom se tada sretao. Pitanje je, ili možda i nije, kome bi se on priključio kad su „drugovi iz komiteta“ prelazili u „gospodu iz središnjice“, kako je jedan drugi pisac (Goran Tribuson) doživio Tuđmanovu revoluciju. Njega nitko nije mogao prisvajati; i to je šifra uspjeha. Teško bi ikad napustio slobodarsko uvjerenje u ime neke kolektivne ideje; njemu je bilo jasno da se čovjek gubi u svakoj masi, nije imao „kulturu krda“, radije je živio sam nego u rezervatu, bojao se da ne bude zatvoren kao „pasta za zube“. Nije se to odnosilo samo na političke partije; takvom je duhu usko svugdje gdje se ljudi guraju bez kucanja. O svemu tome Tenžera je ostavio dokaze crno na bijelo.

Može se pretpostaviti što bi Veselko Tenžera danas pisao da može vidjeti kako elite uništavaju sve čega se dotaknu. Više on nedostaje Hrvatskoj, nego (ovakva) Hrvatska njemu.

Kriza je pelena za fašiste

Na fašizam se, ni na bilo koji totalitarizam, ne može pozivati nitko tko brani slobodu. Sloboda je pravo na razliku. Fašizam nema što raditi u kolonama koje traže da se ne dira u različitost i u javnom i u privatnom životu. A to se moglo vidjeti u kolonama u našem susjedstvu, ako ne i u nas: nekima fašizam dođe kao džoker, da popune različite praznine u znanju. Fašistima se olako naziva široki krug ljudi koji vjerojatno ne bi bili fašisti da fašizam dođe na vlast; vidjeli bi što su zazivali. Neki se osjećaju fašistima, i to više skrivaju, ako znaju što je fašizam, a neki se samo igraju fašista, da ih se zamijeti; tko bi ih zamijetio da ne šišaju brkove po nekadašnjoj modi, da se upadljivo ne oblače u crno ili da ne puštaju neke vjetrove koji službeno već dugo ne pušu. Kad bi se smjele ignorirati, neke manifestacije ustaštva u Hrvatskoj prestale bi postojati. Biti ustaša njima je fora, da se odvoje od sistema za koji umišljaju da su se borili, a misle da mu više ne pripadaju.

U javnoj i političkoj upotrebi ima pojmova koji se i dalje gutaju kao otrov, a posljedice trovanja nastupaju sa zakašnjenjem. Među njih spada i široki pojam – i pojas – fašizma, pod kojim se podrazumijeva i njegov još otrovniji blizanac, nacizam. Cijelo stoljeće od njihove pojave, gubi se osjetljivost prema tom zlu koje je izazvalo najveće žrtve u cijeloj ljudskoj povijesti. Kad se za nekoga danas kaže da je fašist, nije otprve razvidno optužuje li ga se ili vrijeđa, ili ga se ističe što ne skriva uvjerenje za koje bi se nekada odgovaralo sudski a ne samo politički. Mnogo je novih dokaza da politički senzori popuštaju, da se povijest ponavlja i da nije sigurno da se neće ponoviti kao tragedija. Svašta se može kriti u sve češćoj upotrebi i zloupotrebi ozloglašenog pojma koji je s vremenom ublažio agresivnu retoriku, a zadržao malignu političku prirodu.

Fašizam je stogodišnjak koji je preživio vlastitu kataklizmu, da ga je lako i precijeniti i podcijeniti; kopa ponovno na sve strane, a nema snage iskopati rupu u koju bi druge opet gurnuo, prije nego što sam u nju upadne. Mogu li fašisti, ako prežive sadašnju krizu svjetskoga poretka, biti u stanju držati lopatu u rukama, produbljivati provaliju koja obično prethodi svakome totalitarizmu, ako se ne začepi na vrijeme drugim, boljim sredstvima. S te strane, niti bi valjalo žmiriti pred činjenicama da se o fašizmu priča kao da ga nikad nije bilo, niti se uzdizati na stražnje noge svaki put kad se netko ohrabri istaknuti da fašizam nije mrtav.

Treba li se toliko uzbuđivati svaki put kad se netko reklamerski pohvali ili potuži da je fašist ili kad drugi to kažu za njega. Fašizam je iz klasičnije faze neofašizma već prešao u moderniju fazu postfašizma i nastavlja se kretati javnom sferom između banalizacije i dijabolizacije. Možda je s njime lakše pogriješiti nego postići pravu mjeru u ocjeni i u osudi. O fašizmu se može griješiti tako da se šuti, ali i tako da se o njemu previše govori. I da ga se reklamira i da ga se ignorira.

Da je vrijeme bar malo mirnije, resignirano bismo rekli da ljudi nemaju ideja, pa pričaju gluposti kad plaše fašizmom. Ali svijet je osiromašio da mu na praznom tanjuru ne bi dobro došli ostaci totalitarne prošlosti. Lucidni Béla Hamvas je, dok su neke druge relikvije virile iz svake paštete, upozoravao da se događa „očigledna katastrofa“, da iščezavaju kraljevi, svećenici, aristokrati, suci, umjetnici, borci i „ne ostaje ništa drugo nego ološ“. U toj ološi su i stari i novi fašisti; uz druge svrgnute totalitarne režime vraćaju se, ne nužno pod lažnim imenom kad mogu i pod svojim, pod javnu rasvjetu, kao novi-stari fenomen masovnog nezadovoljstva. Drže se ozbiljno, kao da od njih počinje planetarna borba za buduću podjelu plijena. Kakvo je stanje duha rekao je u svoje vrijeme mudri Saul Bellow kad je pisao o „kritičnoj masi ravnodušnosti“. Jesmo li još u tom stanju? Ili se stanje ravnodušnosti pogoršava?

U nekim se (ne)prilikama teške riječi olako upotrebljavaju, pa bez namjere izazivaju „banalizaciju zla“ o kojoj je pisala Hannah Arendt. Ispada, opet, da je fašist netko, ili svatko, tko se bori za neki red i tko ruši poredak u kojem nema dovoljno reda. Mogu to tražiti i demokrati

a da ne budu totalitaristi. Na tome je krenuo fašizam prije sto godina, na tome je i uspio dok nije slomio kičmu, jer je htio nemoguće, pokoriti Europu. Povijest se ne ponavlja, ako se netko prerano boji. Tko, ipak, može znati što se iza brda valja dok se u Italiji obnavlja kult Benita Mussolinija, i što je najgore, vraća njegova politika, dok se u Njemačkoj gubi kritičnost prema nacizmu, a u Francuskoj se opet probija desnica, „najgora na svijetu“? Izraelski povjesničar Zeev Sternhell, specijaliziran baš za takve teme, prije nekoliko godina dokazivao je da se ništa iz 30-ih godina prošlog stoljeća ne ponavlja: „Ne postoji fašistički režim, nema nacizma, nema komunizma, nema opasnosti od rata u Europi.“ Sve bi pogodio, da Europu nije zahvatio rat; je li, onda, išta pogodio, ako mu je temeljna premisa netočna? Proširi li se rat, mogu Europu zahvatiti i druga zla koja je već proživljavala a koja je renomirani možda prerano profesor otpisao.

Po tome kako se upotrebljava koji termin iz (ne)slavne prošlosti, može se zaključivati kako svrgnute ideologije stoje, i kako kotira vladajuća politika u ključnim europskim zemljama. Čak ni Engleska nije ujedinjena na demokratskom programu: laburisti i konzervativci dobivaju konkurenciju. Jedno se vrijeme u nas, čim bi netko provirio glavu, vikalo na njega iz desničarskog zbora, obično uz glasnu pratnju orgulja, da su „komunjare“ i „Jugoslavenčine“. U Njemačkoj je filozof Martin Heidegger imao velikih problema poslije rata zato što je bio član Hitlerove stranke, čak i rektor na viđenom Sveučilištu u Freiburgu. General De Gaulle je u to vrijeme vodio Francusku u koaliciji s komunistima; bila je to pobjednička kombinacija koja je spasila zemlju od poraza; Franklin Roosevelt bi je kaznio, slično kao Njemačku, podjelom na okupacijske zone, da se nije upleo Winston Churchill i spasio Francusku od nove sramote. De Gaulle je vodio Pokret otpora iz Londona; u zemlji su ratovali uglavnom komunisti, pod zapovjedništvom generala Henrija Girauda. Kad se dijelila vlast, De Gaulle je nadmudrio svoga rivala otprilike onako kako je Tito nadmudrio bana Šubišića. Francuska je demokratska država, komunisti nisu mogli zavesti strahovladu, čak ni uz pomoć SSSR-a, kojem su bili do kraja odani. Pjesnik Louis Aragon ostao je staljinist do kraja života, iz uvjerenja da brani slobodu, dok je slikar Pablo Picasso iz drugih, antifašističkih pobuda, svake godine obnavljao

osobito u turbulentnom 20. stoljeću, a s druge strane, na misaone ljude i kritičare od pobjede demokracije gleda se kao na „stoku sitnoga zuba“ ili na kojekakve raznobojne vragove koji se prodaju za Judine škuđe. Državu su pratile ljubav i ljubomora, kao kod svake jake emocije. Hrvati su dugo čekali na državu, teško su je ostvarili, da ta pobjeda ne bi dijelila državljane po crti većih ili manjih zasluga za pobjedu hrvatske ideje, što se pretvara u podjelu većih ili manjih privilegija. Kao da Hrvatska ne pripada svima koji u njoj žive, nikome više, i nikome manje. Svatko može slobodno reći da je Hrvat, i da nije Hrvat, ako ima neku drugu, manjinsku nacionalnost, a da to ne bude najvažnija razlika među građanima. Tako nije bilo kad je grmjelo. U Francuskoj su i Ivo Malec i Radovan Ivšić bili Francuzi, samo hrvatskog podrijetla; tamo su svi stanovnici francuski građani, što spada u velike tekovine prosvjetiteljstva, koje je prihvatila i ozakonila velika revolucija. Hrvatska ima Hrvate i Srbe; iako su u istoj Vladi, ne misle jednako ni o Hrvatskoj: prošlost ih razjedinjava, a po pitanju budućnosti se ne mogu ujediniti.

U Hrvatskoj je Milorad Pupovac Srbin, nije Hrvat srpske nacionalnosti, kao što je Tomislav Žigmanov Hrvat u Srbiji, a ne Srbin (politički, kao i Pupovac) hrvatske nacionalnosti. Nakon raspada višenacionalne Jugoslavije, formirane su države-nacije koje održavaju nacionalne antagonizme više nego da su mogle biti formirane kao građanske države u kojima bi živjeli Hrvati, Srbi, Bošnjaci... kao ravnopravni građani iste države i u istoj državi. Do takve emancipacije vodi dug, vjerojatno i težak put, zbog sukoba i ratova koji su (o)dijelili nacije. „Svaki napor ka deindividualizaciji u korist mase koban je, u krajnjoj liniji, za samu masu“, pisao je Andre Gide. Tako se nekako stvari i dalje odvijaju kod nas, iako se „deindividualizacija“ u doba ratnog i poratnog preokreta nije mogla izbjeći. Svaki narod iz bivše države tražio je svoju državu i državu za sebe; neki su je i pronašli. Hrvati u tome nisu bili iznimka na prostoru koji je jednom nogom na Balkanu a drugu nije protegnuo u Europu.

Što se, zapravo, dogodilo u Hrvatskoj nakon formiranja države? Nestali su građani koji ni prije demokracije nisu imali prava građanstva, nove ličnosti pojavljuju se ili u zanimanjima koja bi bila na marginama da se drukčije dijele novac i slava, ili u centrima koji

egzistiraju na stranačkoj (pre)vlasti i nauštrb slobodne konkurencije. Stari sistem zasnivao se na monopolu jedne političke partije i jednoga vođe, na radu političke policije i dirigiranom pravosuđu; ispod takvih stabala, demokratska trava ne raste. Hrvatska se s tim deficitima suočila već na počecima demokratske tranzicije; da bi se nova država održala, morala se oslanjati na kadrove iz starog sistema: oni su znali zanat upravljanja, ali nisu prošli lustracijski postupak, da se napravi razlika između uvjerenja i interesa. Franjo Tuđman je raskrstio s komunizmom, ali mu je produžio vijek, jer se oslanjao na kadrove koji su jednu ljubavnu vezu iz interesa zamijenili drugom. S demokracijom, u Hrvatsku je ušla politička sloboda; istodobno, nova država nije pokazala kapacitete da afirmira građanina, kao središnje mjesto demokracije, i da izdigne državljanina iznad države, a pojedinca iznad nacionalnih i stranačkih pripadnosti. Nova vlast pomirila je Hrvate, bez toga ne bi obranila državu, ali nije ni do danas ostvarila pravu komunikaciju između države i njezinih državljana i među Hrvatima koji različito misle. Država je vječna, državljani su postali prolazni. „U tvrdu glavu istina ne dopire“, pisao je Jorge Luis Borges. Nekad se čini da su hrvatske vlasti uspjele stvoriti Borgesova bivola želeći stvoriti hrvatskoga bika; država ne odgovara idealu koji su Hrvati očekivali.

Socijalizam je imao tri systemske slabosti zbog kojih je pao čim je zapuhao demokratski vjetar; planska ekonomija nije mogla osigurati produktivnost da države mogu biti konkurentne na svjetskom tržištu; zatvorena društva s monopolom jedne partije nisu mogla osigurati političke slobode i ljudska prava koja su pružale demokratske države; skupa državna birokracija uzdržavala se na račun standarda svojih građana koji su podnosili nejednakosti na lažima o jednakosti. Kad su se počele otvarati, socijalističke su države na Istoku padale same od sebe, bez ispaljenog metka, iako su imale velike zalihe oružja. Jednostavno, nisu imale što braniti. Hrvatska je prva prošla golgotu kakvu prolazi Ukrajina, sa svojim susjedom. Pobjeda je podigla moral nacije i važnost države. Svaki čovjek, po svojoj prirodi, lakše zapaža što ne valja nego što ide dobro. Pitanje je govori li o tome ili šuti. U bivšoj se državi šutjelo iz straha; u ovoj se šuti, ili iz uvjerenja da će naškoditi mladoj državi, ili iz interesa, da ne naškodi sebi.

Država je u tranziciji pojela društvo, a politika građane. Država je sistem, aparat, vlast; društvo je ambijent u kojem građani žive i djeluju. Država jača, društvo se raspada. Sistem koji je stvoren u ratu mijenja se sporije od potreba demokratske države za dubljim promjenama koje će sve državljane izjednačiti pred zakonom i bolje iskoristiti kreativne potencijale naroda. Hrvati su učinili svoje u obrani države od agresije; energija je u demokraciji splasnula, niti narod previše slavi, niti se buni. Prevladava ravnodušnost. Građana nema na sceni; stranke vladaju u njihovo ime, bez njih. Država može imati sve demokratske institucije a da ne funkcionira demokratski, ako ne zadovoljavaju dva kriterija uspješnosti – da su državne institucije samostalne od vlasti i stranaka te da ih vode kompetentni ljudi. Politika nije samo život države i njezinih institucija, politika je stvar socijalnog poretka; država štiti građanina, društvo štiti čovjeka. Država se zasniva na zakonu; društvo na moralu. Endemske bolesti poput korupcije svjedoče o tome da država ne funkcionira u svojoj ulozi zaštitnika jednakosti ljudi pred zakonom i da društvo ne funkcionira u funkciji promicanja zdravih odnosa među ljudima koji će sami znati što im pripada, da im to ne moraju dokazivati ni policija ni sudovi.

Hrvatska nije bila najsiromašnija zemlja u Europi kad se rastajala od Jugoslavije i od komunističkog uređenja. Prvo ju je pogodio rat i izazvao golemu materijalnu štetu, diplomatsku izolaciju i političku blokadu. Hrvati su, napokon, dobili svoju državu koju i drugi priznaju; dobili su pobjednički moral, a izgubili jedno desetljeće, braneci se od vanjske agresije i unutrašnje pobune. Hrvatska je u međuvremenu zaostala za zemljama koje su dotad bile iza nje. A onda su stizali računi za gospodarske i političke promašaje u tranziciji. Slovenija pokazuje gdje je mogla biti Hrvatska da se i ona mogla mirno razići od Titove federacije i da je ušla u Europu sa Slovačkom, Češkom, Poljskom, Mađarskom, Bugarskom i Rumunjskom, koje su s obje noge bile iza željezne zavjese. Kornjače s ruba sovjetskog imperija prestigle su hrvatskog Ahila koji uvjerava svoje građane da nisu na začelju Europe. Hrvatska nije europska provincija, ali joj se može primaknuti ako ne aktivira svoje potencijale, ljudske i intelektualne prije svega. U blizini Aleksandra Vučića i nedaleko od Viktora Orbána,

održavao Trg maršala Tita i što je u svome uredu držao Titovu bistu. Povjesničar Franjo Tuđman uvjerio je državnika Franju Tuđmana da bez hrvatskoga antifašizma ne bi bila moguća ni hrvatska država, kojoj je on bio prvi na čelu. Nakon poraza endehazije, Hrvatska ne bi bila republika s ustavnim pravom odcjepljenja, sa svojim granicama i s posebnim identitetom, kakvim-takvim: nije se prostirala do Drine i do Zemuna, ali je u svome sastavu imala Istru i Dalmaciju. U tim je granicama priznata 1991. godine, s pravom države da oslobađa svoja tada okupirana područja. Hrvati su od Tuđmana mogli očekivati više demokracije, manje grabeži i jasniju politiku prema BiH. Ali Franjo Tuđman napravio je povijesne stvari za Hrvatsku da bi se s hipodroma, sa stadiona ili iz Sabora slavili neki drugi pobjednici. Mijenjati rezultate povijesti spada u opasne discipline skakanja bez padobrana ravno u provaliju.

Tuđman je sudjelovao u dva hrvatska rata, i u oba pobjedio; u prvome je bio jedan od boraca, a drugi je pobjedonosno sam vodio. Od Titova partizana izrastao je u hrvatskog nacionalista koji je robijao za slobodnu Hrvatsku, u političkog disidenta koji je postao opasan protivnik komunističkom režimu i u političkog vođu koji je poveo Hrvate u borbu za samostalnu državu. Daju li mu osobno iskustvo i aureola pobjednika nešto prava da ga se ni mrtvoga ne isključuje iz rasprava o tome što povezuje i razdvaja ta dva rata, u čemu su slični a u čemu različiti? Isto se odnosi i na dvije hrvatske države, koje se sve teže razgraničuju, i na odnose Hrvatske i Jugoslavije, koji su raskinuti u korist Hrvatske. U pitanju komunizma, Tuđman je raščistio svoje pozicije i prije nego što je završio u zatvoru; u pitanju Jugoslavije, nije u borbu za hrvatsku neovisnost ušao sa sumnjama je li višenacionalni format države odigrao svoje između Gajevih iliraca i Titovih komunista.

U žaru borbe, Tuđmanu je znala pobjeći kakva ružna izjava o ženinoj nacionalnosti ili poneka sumnjiva odluka da Paveličeve kadrove uzdigne u državotvorne Hrvate. U bitnome, Tuđman je odvojio hrvatsku državu od ustaške države i izgradio demokratsku infrastrukturu koja je u njegovo doba u nekim elementima funkcionirala uspješnije nego što funkcionira sada. Preuzeo je, ustvari, ustavni model Francuske Republike, misleći i na to da je i osnivač

Pete Republike bio general i da generali nisu po staturi veliki demokrati. Machiavelli živi vječno, kao i Hrvatska. Demokrati će ga zbog toga i dalje s pravom napadati da je uveo Hrvatsku u autoritarnu eru iz koje se ne može izvući; realisti će priznati da nisu sigurni bi li dobio rat da je za sve pitao stranku i Sabor. Za deficite s pravnom i socijalnom državom, i nasljednike se mora nešto pitati.

Po iskustvu, Tuđman je bio general; vidjelo se to u stilu, nekad i u sadržaju njegove vladavine. Po formaciji, bio je povjesničar. Protivnici su mu za života stavljali pod nos sumnjivi doktorat i posljednju knjigu *Bespuća povijesne zbiljnosti*, od koje se kao šef države morao braniti, da ga ne optuže za antisemitizam (što stvarno nije bio). Povjesničar u njemu pomogao je političaru i državniku da se prema povijesti postavi tako da ne razdvaja narod, ako ga ne može do kraja ujediniti. Misleći opsesivno na državu, valorizirao je povijesne događaje i ličnosti po tome koliko su utjecale da Hrvati s njime na čelu ostvare svoje povijesno pravo. Prije nego što su pripušteni u europsku obitelj, morali su položiti jamstva da ne obnavljaju ustašku državu, koja je opravdano bila na zlu glasu. Nijemci su u Drugome svjetskom ratu bili na jednoj strani, ili su šutjeli, ako nisu pobjegli na vrijeme u Švicarsku ili u Ameriku. Hrvati su bili na dvije strane: ustaše su izgubili rat, partizani su pobijedili, s komunističkom manjinom u vodstvu, ali s podrškom saveznika, Churchilla, ne samo Staljina. Na tim povijesnim činjenicama, utemeljitelj današnje hrvatske države vlastoručno je u preambuli Ustava među izvore države naveo ZAVNOH, dakle, antifašizam, a isključio ustaški režim. Tko bi htio mijenjati hrvatsku povijest, morao bi mijenjati Ustav. Povjesničar Franjo Tuđman napravio je razliku između hrvatstva i ustaštva, što njegovi nasljednici i današnja generacija sve lakše brišu; političar i državnik istog imena i prezimena, povukao je granice između ustaške države, koja je bila dio ondašnjeg nacističkog poretka u Europi, i demokratske države, koja je stvorena nakon kraha komunizma i kraja višenacionalnih država. Stupove neovisne i suverene Hrvatske nije moguće micati kako se digne koji val, a da se ne poremete ravnoteža i stabilnost same države.

Tuđman je govorio o pomirbi; danas se govori o zajedništvu. Pomirba pretpostavlja, i uključuje, razlike koje treba pomiriti;

zajedništvo ne polazi od razlika, zajednica je skupina ili masa borbenih i fanatičnih istomišljenika. Hrvatska se ne vraća u antičko doba; tad je vladala mudrost. Hipodromi i stadioni nisu atenski trgovci; prije su rimski koloseji, gdje se odmjerava snaga. Zlatko Dalić nije Platon, a Thompson neće nikad biti Marko Aurelije da nas u svojoj grandomaniji uvjeri da je „vrlo malo potrebno za sretan život“. Tko kupi ulaznicu za njihove utakmice, dobiva iskaznicu domoljuba, Hrvata, vjernika. A gdje je čovjek u toj politici? Ne može svaki ni pod istu zastavu ako ne ispunjava zadane uvjete! Liberali su na vlasti u Hrvatskoj; njih nije čuti pred poplavom fundamentalizma.

Od Tuđmana ne treba posmrtno praviti ni sveca, ni suca. Njemu se ne može osporiti da je dizajnirao današnju državu i da ima neka autorska prava. Ako je država najviši stupanj u povijesnom ostvarenju jednog naroda, njemu se pišu zasluge, pamte dobre stvari koje je učinio za Hrvatsku, a opraštaju one koje nije učinio, ili ih je učinio loše. Bilo je i jednoga i drugoga. Pozivanje na Franju Tuđmana i prizivanje „tuđmanizma“ znači samo jedno – da Hrvatska nije uspjela koliko se od nje očekivalo: država nije nametnula pravni i moralni autoritet i sve više djeluje kao grupa građana koji svake četvrte godine dobivaju placet od manjine birača da vladaju svima; društvo se raspada po svim šavovima od starih i novih socijalnih, ideoloških i svjetonazorskih proturječja, da nema snage korigirati državu i obuzdati njezinu svemoć. Tuđman je izgradio vlast koja je imala sistema dok je sistem odgovarao ratnim uvjetima; sistem se, u miru, deformirao: država se svela na stranku, HDZ na Vladu; Vlada, to je Andrej Plenković, što on kaže i što on odluči. Pomaže mu jedan pjevač zagledan u prošlost, koji sebi skuplja novac a njemu buduće probleme, jedan nogometni trener, koji govori o svemu, osim o svojoj plaći, i još pokojni dobrovoljac, koji će mu i Boga dozvati u pomoć, samo da zajedno, pod istom zastavom, očuvaju Hrvatsku u kojoj će se vladati ognjem i križom.

Demokracija je u svijetu novca i medija postala vlast jakog pojedinca; sve drugo su kulise. I Franjo Tuđman vladao je autoritarno; to je jedna od njegovih većih mana. Kao političar ostvario je cilj, po tome je uspješan političar. U Tuđmanovu političkom programu na prvom mjestu bila je – država. Hrvati su imali domovinu i kad nisu